

9. Вербицкий А.А., Юрасов В.А. Высшая школа в системе непрерывного образования // У зб.: Тенденции развития высшей и средней специальной школы. Сб. науч. трудов. — М.: НИИВШ, 1988. — С. 15–24.
10. Туроу Лестер. Будущее капитализма. — Новосибирск: 1999. — 124 с.
11. Тараненко І. Компетентність — вимога сучасності // Світло. Науково-методичний і інформаційно-пізнавальний освітній часопис. — 1996. — №1. — С.57–59.
12. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. — 2003. — №10. — С.8–14.

Наталія ЯРЕМЧУК

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ДО ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТУ

У сучасних умовах поруч з фаховою освітою педагога зростає роль психолого-педагогічних дисциплін, які формують якості не лише вчителя-предметника, а насамперед вихователя. З огляду на це поруч з удосконаленням предметного підходу до професійної підготовки майбутнього педагога велике значення має забезпечення його здатності до виховної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах. Особливо гостро цього вимагає навчально-виховний процес підготовки майбутніх вчителів у класичних університетах, де програми навчальних дисциплін та педагогічної практики, зміст і методика викладання психолого-педагогічних дисциплін не дають можливості повною мірою сформувати необхідні знання і вміння у сфері виховної діяльності. За узагальненими даними констатуючого експерименту у студентів випускних курсів класичних університетів підготовленість до виховної діяльності виявилася переважно низькою (24%) та нижче середнього (36%) рівнів, тоді як у незначній кількості з них вона виявилася на середньому (22%) рівні. Лише 18% випускників мають достатній (14%) та високий (4%) рівень підготовленості до виховної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах.

Сучасна науково-педагогічна література питання підготовки студентів класичного університету до професійної діяльності вчителя висвітлює радше загально, часто не виділяючи окремих аспектів цієї підготовки (Т. Градусова, Г. Гунда, В. Сагарда, М. Кодзоев, В. Кан-Калик, І. Шемпрух). Водночас питання підготовки до виховної діяльності майбутнього вчителя розглядаються фактично лише в умовах педагогічних вищих навчальних закладів (В. Беспалько, В. Журавльов, І. Казанжи, Г. Троцько, О. Шквир), а в умовах класичного університету увага акцентується на предметній, навчальній, методичній діяльності тощо. Огляд педагогічної літератури, вивчення навчальних планів, програм актуалізувало необхідність внесення суттєвих змін у систему підготовки майбутніх учителів в умовах класичного університету до виховної діяльності.

Мета статті — здійснити оцінку ефективності запропонованої моделі підготовки студентів класичного університету до виховної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах.

Розроблена нами модель підготовки студентів класичного університету до виховної діяльності містить структуровану систему знань і вмінь, необхідних їм для організації й проведення виховної роботи зі школярами в сучасних умовах. У ній враховано особливості навчання у класичному університеті, профіль підготовки, тип навчального закладу, в якому може працювати майбутній вихователь, особливості майбутньої професійної діяльності вихователя та структуру готовності до виховної діяльності. Визначено рівні готовності до виховної діяльності та відповідні критерії (постановка і вирішення виховних завдань, вплив учителя на учня, вміння виявляти і враховувати рівень вихованості учнів, спрямованість особистості учня, рівень громадянської, політичної свідомості, поведінки тощо). В основу розробки етапів підготовки студентів класичного університету до виховної діяльності покладено чотирифазну модель моніторингу якості освіти.

Впровадження такої моделі підготовки студентів класичного університету до виховної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах доцільно реалізовувати шляхом вивчення курсів педагогіки і психології, у процесі педагогічних практик, диференціації професійних намірів студентів та надання студентам, які мають інтерес та здібності до виховної діяльності,

можливості для повноцінного отримання психолого-педагогічної та спеціальної підготовки до виховної діяльності шляхом вивчення варіативно-елективних курсів, позааудиторної та дослідної роботи, на семінарських заняттях, в умовах гуртків тощо. На окрему увагу заслуговує позааудиторна робота (педагогічні читання, зустрічі з учителями-вихователями, гуртки, тренінги, волонтерство, самостійна пошукова діяльність). Варіативно-елективний курс “Виховна діяльність педагога у загальноосвітніх навчальних закладах” побудовано згідно з засадами Болонського процесу, особливістю якого є можливість його застосування на кількох рівнях, максимально враховуючи диференціацію студентів за здібностями, інтересами та мотивами професійної діяльності:

– перший варіант програми (він же інваріант) — мінімальний (базовий рівень) — для усіх без винятку студентів класичного університету, незалежно від їх планів на майбутнє як тематичний модуль традиційного курсу педагогіки;

– другий варіант програми — проміжний рівень (призначений для поглиблення базових знань: для студентів класичних університетів як ознайомчий перед педагогічними практиками);

– третій варіант програми — просунутий рівень (факультативний для студентів, які планують займатися педагогічною діяльністю);

– четвертий варіант програми — спеціалізований рівень (факультативний курс для студентів, які виявляють інтерес саме до виховної діяльності).

Рівень готовності студентів класичного університету до виховної діяльності визначався за такими показниками:

1) теоретичні знання в галузі виховної діяльності (у ході вивчення курсу педагогіки та варіативно-елективного курсу, у науково-дослідній роботі);

2) вміння організувати виховну діяльність у загальноосвітніх навчальних закладах (на семінарських та практичних заняттях, у ході педагогічних практик, в позааудиторній роботі);

3) володіння методиками оцінювання результативності виховної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах.

Масовість дослідження забезпечувалася виконанням завдань усім контингентом студентів (829 осіб); експериментом було охоплено 30 академічних груп, з них 20 — у класичних університетах та 10 (для порівняння) — у педагогічних університетах.

Метою формувального експерименту було довести, що завдяки впливу обраних варіативних чинників можна досягти покращення якості підготовки студентів класичних університетів до виховної діяльності. Ми встановили, завдяки впливу яких активних чинників можна досягти необхідного результату, що полягав у визначенні ефективності авторського спецкурсу “Виховна діяльність педагога у загальноосвітніх навчальних закладах”, удосконаленні педагогічних практик та акцентуванні соціально-значущого аспекту виховної діяльності педагога.

З цього приводу ми провели такий експеримент. Студентам було запропоновано провести різноманітні виховні заходи. Оцінка за їх підготовку формувалася у 10-бальній шкалі за трьома критеріями: 0–3 бали — за зміст, 4–7 — за організацію, 8–10 — за результативність. В експерименті брали участь 390 студентів.

Аналіз результатів підтверджує гіпотезу про те, що студенти експериментальних груп мають вищий рівень готовності до проведення виховного заходу, оскільки вони отримали відповідні знання, уміння та навички, а також мають вищу психолого-соціальну активність (останнє було побічним ефектом, однак стійким).

Зауважимо, що контроль соціально-психологічного аспекту є важливим, оскільки студенти експериментальних груп за відсутності правильних ціннісних орієнтацій можуть проявляти вияви авторитаризму і користуватися принципом “ціль виправдовує засоби”. Відповідна соціальна орієнтація запобігає штучній показовості виховного заходу, переорієнтовує діяльність з ефекту “задля пташки” на розвиток внутрішніх цінностей виховного заходу, його спрямування на розвиток духовних якостей учнів і підвищення професійної виховної майстерності студентів.

Одним з важливих аспектів підготовки майбутнього вихователя є вивчення правил оформлення ділової документації вихователя. Оформлення ділової документації, необхідної вихователю, входило до первинної перевірки ефективності пропонованої моделі. У ході контрольного зрізу знань у вигляді тестування, що передбачало відповіді на 10 запитань

стосовно вимог оформлення, було опитано 428 студентів. Результати опитування представлені на рис. 1, де за п'ятибальною шкалою показано середню кількість правильних відповідей для експериментальної та контрольної групи.

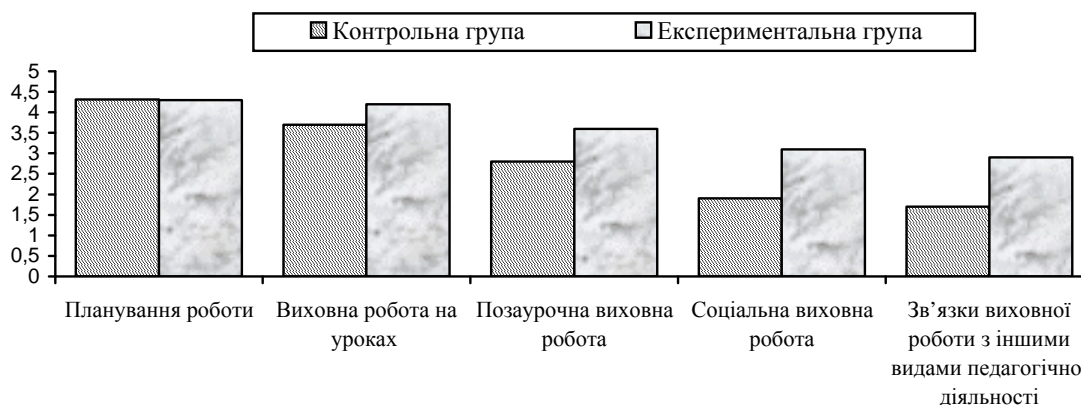

Рис. 1. Результати тестування з тематики оформлення документації

Для оцінки авторського спецкурсу “Виховна діяльність педагога у загальноосвітніх навчальних закладах” було залучено 42 викладачів, а також 250 студентів різних курсів та факультетів. При цьому їм також було продемонстровано усі варіанти варіативно-елективного курсу: від мінімального до максимального. Перед ними стояло завдання оцінити традиційний та запропонований курс за 10-бальною шкалою. Виставлені учасниками опитування оцінки були просумовані, на підставі чого виведено середні значення.

Проведений аналіз свідчить, що для того, аби студенти експериментальних груп краще орієнтувалися у складній системі виховної роботи, володіли спеціальними технологіями виховання, які дозволять оперувати аспектами об'єктивного та суб'єктивного характеру, доцільно диференціювати їхні знання та вміння у професійній підготовці до педагогічної діяльності. Такий підсумок підтверджує гіпотезу про доцільність впровадження варіативно-елективного курсу, що дозволяє студенту класичного університету підготуватися до виховної діяльності на рівні, зумовленому двома обставинами: мінімальним обсягом педагогічної підготовки, закладеним у діючих навчальних програмах, та додатковим обсягом знань та умінь щодо виховної діяльності у загальноосвітній школі, який студент може вибрати в межах варіативно-елективного курсу, виходячи зі своїх інтересів та планів на майбутнє.

Складовою частиною формуючого експерименту також була перевірка знань студентів про виховну діяльність. Первинним показником якості підготовки майбутнього вихователя до професійної діяльності є рівень узагальненості знань, тобто використання теоретичних знань на практиці, вміння використати їх для організації виховної роботи та перенесення з навчальної у трудову діяльність. Дослідження проводилося під час семінарських занять. Експериментом було охоплено 203 учнів (три експериментальні та три контрольні групи). Оцінка виставлялася за тридцятибальною шкалою на таких рівнях: 1 — неправильні відповіді; 2 — частково правильні відповіді; 3 — правильно-неповні відповіді; 4 — правильно-повні відповіді.

Як засвідчили результати дослідження, більша кількість студентів експериментальних груп виявила творчий підхід (четвертий рівень) до використання теоретичних знань за нижчого результату у контрольних групах.

Наступним етапом була перевірка сформованості професійних знань студентів класичних університетів, які стосуються майбутньої виховної діяльності. Для цього, спираючись на класифікацію О. Шквир [5], ми виділили професійні знання про: 1 — державні та нормативні документи про виховну діяльність у загальноосвітніх навчальних закладах; 2 — вікові особливості середніх та старших школярів; 3 — волонтерську діяльність та роботу у громаді; 4 — єдність виховної роботи вихователя, класного керівника, адміністрації та громадськості; 5 — зміст, методи і форми організації виховної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах; 6 — історико-педагогічні знання; 7 — напрями виховної роботи; 8 — організацію і виховання колективу школярів; 9 — основи соціального виховання; 10 — оцінку ефективності виховної

діяльності; 11 — передовий педагогічний досвід виховання; 12 — планування виховної роботи; 13 — роботу з батьками учнів; 14 — суспільна робота з організаціями та об'єднаннями; 15 — сучасні концепції виховання школярів.

Знання студентів оцінювалися у 10-бальній шкалі і були отримані в результаті співбесід, на семінарських та практичних заняттях, у ході педагогічних практик та позааудиторної діяльності. Зауважимо, що найбільша кількість даних була отримана саме в ході педагогічних практик при оцінюванні головних аспектів діяльності студентів. Основна різниця між контрольними та експериментальними групами полягала в тому, що студенти експериментальних груп вивчили спецкурс “Виховна діяльність педагога у загальноосвітніх навчальних закладах” та брали активну участь у позааудиторній роботі. Зауважимо, що на рис. 2 подано усереднені дані експериментальних та контрольних груп загалом.

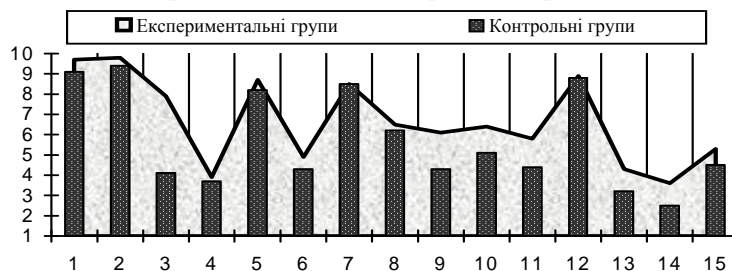

Рис. 2. Оцінка сформованості знань студентів про виховну діяльність (усереднені дані)

Далі, виходячи з наведених даних, ми представляємо результати диференційного аналізу, поділивши студентів експериментальної групи на умовні підгрупи, оскільки усереднені дані відображають динаміку підготовки до виховної діяльності у загальних рисах за рахунок високого ступеня диференціації студентів, а саме: дуже високі показники одних студентів перекриваються досить низькими інших. Було здійснено диференційований поділ студентів експериментальних груп на такі умовні підгрупи:

1) майбутні вихователі з чітко вираженими мотивами та бажанням працювати вихователями в майбутньому — число таких студентів не перевищує 15%, і саме за їх рахунок спостерігаються найвищі показники (наприклад, згідно з п. 3);

2) студенти, які не визначилися, але позитивно ставляться до виконання функцій вихователя у майбутньому, — число таких студентів сягає 50%;

3) студенти, які не планують пов'язувати професійну діяльність з виховною роботою, однак володіють достатнім рівнем знань, щоб бути підготовленими до неї (біля 35%).

На рівні перевірки знань студентів про виховну діяльність з формуального експерименту можна зробити такий важливий висновок: базовими знаннями володіють усі студенти, але завдяки вивченню спецкурсу, змінам у педагогічній практиці (передусім щодо позаурочної виховної роботи з учнями) тощо, студенти досягнули задовільного (35%), середнього (50%) та високого (15%) рівнів готовності.

Порівняльний аналіз студентів контрольних груп показує, що студенти набагато менше диференційовані за інтересом до виховної діяльності, їхні знання є значно формальнішими і менше системними (наприклад, спостерігаються великі прогалини щодо соціально-значущої виховної роботи, низька активність позаурочної роботи з учнями та нижчий рівень креативності у процесі педагогічних практик). Іншими словами, якщо студентів, які є вихователями за покликанням, виділити в окрему групу (максимум до 5–7%), то картина у контрольних групах відрізняється вже на цьому етапі — когнітивному. Насамперед студентам контрольних груп бракує не лише спеціальних, а іноді й елементарних знань. При цьому такі студенти проводять уроки на високому рівні, їхні знання з методики викладання предмета доволі високі, але водночас знання про виховну діяльність низькі та часто суперечливі.

Наступним етапом була перевірка умінь студентів організувати виховну діяльність. За умов використання авторської методики у студентів легше відбувається перехід від навчальної (лекції, практичні, семінари, позааудиторна робота) до позанавчальної діяльності (педагогічна практика, позаурочна робота з учнями). Для дослідження ефективності проведення виховного заходу

виділялися чотири рівні його проведення за стандартними дидактичними шкалами: 1 — складання плану виховного заходу; 2 — формальне проведення виховного заходу; 3 — цілеспрямоване скерування заходу на розвиток конкретних якостей чи рис учнів; 4 — соціальна значущість виховного заходу.

Результати представлені на рис. 3. У відсотках представлено частку студентів, які досягли означеного рівня.

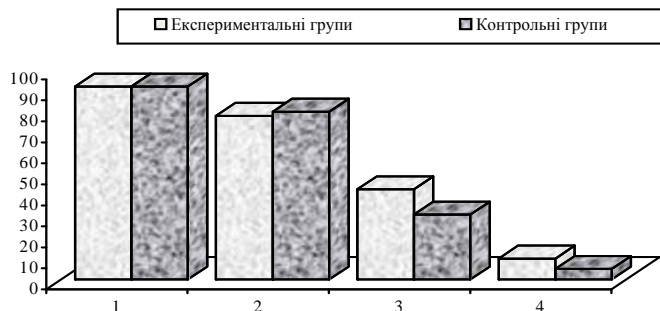

Рис. 3. Ефективність проведення виховного заходу студентами

Зауважимо, що серед студентів експериментальних груп, як правило, у кожній групі виділялися декілька студентів, показники яких були значно вищі від середнього рівня. Тобто, виділялися ті особи, котрі мають не лише здібності, але й бажання у майбутньому зайнятися саме виховною діяльністю.

У процесі проходження студентами педагогічної практики контролювалися правильність та послідовність виконання виховних функцій. Студенти експериментальних груп краще підготовлені до виховної діяльності, ефективно поєднують знання та переключають увагу, оцінюючи об'єкт чи явище різнобічно. Найслабшою ланкою є виконання контрольних функцій, на що необхідно звернути більшу увагу під час навчання.

Очевидно, що особливо цінується вихователі, здатний неординарно мислити, проявляти творчість і пропонувати нові ідеї. Для цього у процесі підготовки студентів класичного університету до виховної діяльності необхідно формувати систему вмінь, які супроводжують творчу діяльність. На підставі характеристик, які отримали студенти-практиканти за результатами проходження практики, бесід з вихователями, класними керівниками та керівниками практик, ми розглянули три рівні підготовленості студентів до виховної діяльності:

I — репродуктивний, що характеризується ситуативним інтересом до виховної діяльності, низьким рівнем сформованості знань про виховну діяльність та умінь її організувати;

II — продуктивний, що характеризується стійким інтересом до виховної діяльності, достатнім рівнем сформованості знань, умінь і здібностей;

III — креативний, що характеризується стійким інтересом до організації виховної діяльності, відповідальністю та вимогливістю до себе і учнів, правильним доббором та використанням методів і засобів виховної діяльності, соціальною активністю (рис. 4).

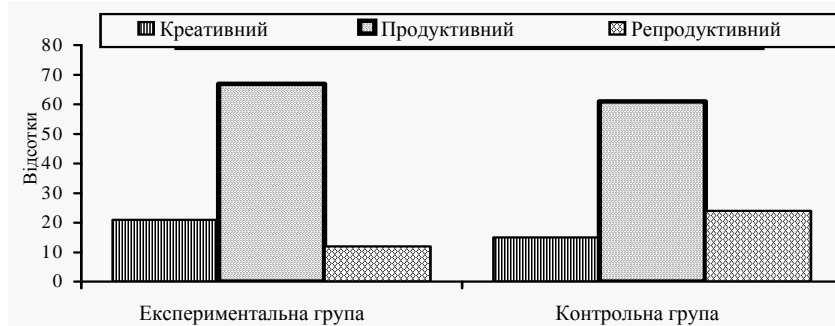

Рис. 4. Розподіл студентів-практикантів за рівнем підготовки до виховної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах

Розподіл студентів-практикантів за рівнем підготовки до виховної діяльності підтверджує, що студенти експериментальної групи досягли кращих успіхів у ході підготовки до проходження практики. В експериментальних групах, де використовувалася авторська методика, студенти краще засвоїли різні види виховної діяльності, у ході педагогічної практики вони швидше адаптувалися до умов навчального середовища. Водночас експеримент показав, що пропонувані нововведення найкраще впливають на студентів, які самостійно вибрали педагогічну діяльність. Для студентів, що не планують пов'язати своє майбутнє з педагогічною діяльністю, вплив експериментальної методики є значно нижчим.

Відповіді на запитання студентів про їхні враження від проходження педагогічної практики теж дещо відрізнялися. Якщо студенти експериментальних груп загалом були задоволені її результатами і більше, ніж до початку практики, були схильні до педагогічної діяльності в майбутньому, то студенти контрольних груп практично не змінили свого ставлення до педагогічної професії. Виняток становили ті студенти, які незалежно від спрямованості навчання вирішили присвятити своє життя педагогічній діяльності.

Реалізація експериментальної роботи відбувалася у позааудиторний час шляхом залучення студентів до науково-дослідної та громадсько-педагогічної діяльності. Зокрема, з цією метою майбутні вчителі заохочувалися до участі в роботі наукового гуртка; розроблення власної системи роботи в досліджуваному напрямку.

Найсуттєвішим результатом педагогічного експерименту вважаємо зростання інтересу студентів до суспільно-корисної роботи, що зумовлено комплексним застосуванням диференційованого, особистісно зорієнтованого, гуманістичного та соціоцентричного підходів до підготовки студентів. Це максимально реалізовано у ході вивчення спецкурсу “Виховна діяльність педагога у загальноосвітніх навчальних закладах” та додатковою інформацією під час педагогічної практики, організації науково-дослідної роботи, а також позааудиторної діяльності студентів.

По завершенні дослідно-експериментальної роботи було проведено контрольний “зріз” задля виявлення динаміки рівня сформованості готовності до виховної діяльності у студентів контрольних та експериментальних груп (рис. 5).

Як свідчить таблиця, в експериментальних групах відбулася позитивна динаміка рівневої характеристики готовності до виховної діяльності студентів класичного університету.

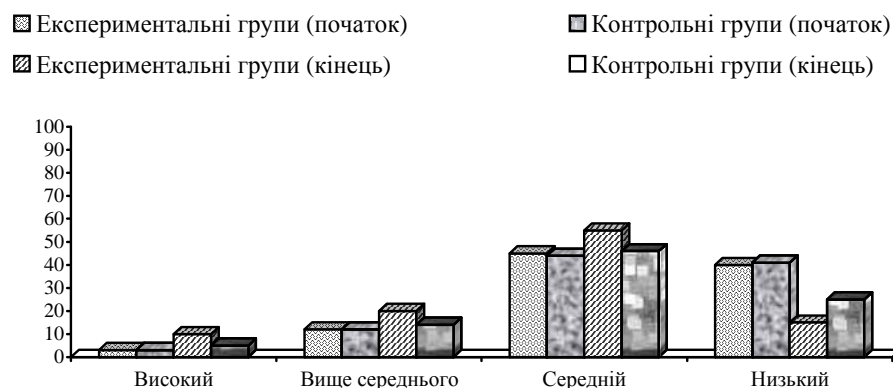

Рис. 5. Динаміка рівнів сформованості готовності студентів до виховної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах

Таким чином, у ході експериментальної роботи доведена ефективність пропонованої моделі підготовки студентів класичного університету до виховної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах.

Якісний і кількісний аналіз результатів педагогічного експерименту дає підстави стверджувати, що визначення основних напрямків підготовки до виховної діяльності і реалізація цих функцій забезпечує підвищення рівня професійних умінь та навичок студентів. Оскільки на початку експерименту всі студенти перебували в однакових умовах, ці результати

можна розглядати як наслідок використання запропонованої моделі. На основі оцінок викладачів та характеристик професійної діяльності з'ясовано значну залежність між запропонованою у дослідженні моделлю і рівнем готовності до виховної діяльності студентів у класичних університетах. Порівняння отриманих результатів у контрольних та експериментальних групах дає можливість зробити висновок про позитивні якісні відмінності у знаннях, уміннях і навичках студентів експериментальних груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // Вища освіта України. — 2004. — № 1. — С. 5–9.
2. Градусова Т.К. Организационно-педагогические основы становления творческого учителя в условиях классического университета: Монография. — Кемерово: КемГУ, 2001. — 158 с.
3. Гунда Г.В., Сагарда В.В. Інновації у підготовці фахівця в умовах класичного університету. — Ужгород: УжДУ, 2000. — 183 с.
4. Кодзоев М.А., Кан-Калик В.А. Подготовка учителя в университете: необходимость педагогического контекста // Вестник высшей школы. — 1986. — №9. — С. 12–14.
5. Шквир О.Л. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до класного керівництва: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.04. — Житомир, 2004. — 20 с.

Наталія ГРИЦАЙ

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З БІОЛОГІЇ В ШКОЛІ

На сучасному етапі розвитку освіти вчитель біології не може обмежитися лише повідомленням біологічного матеріалу. Він повинен навчити школярів творчо мислити, ознайомити їх із методами біологічної науки, розвивати потребу в пошуковій діяльності, сформувані дослідницькі навички, виховувати дбайливе ставлення до природи тощо. Хоча основною формою організації навчання в загальноосвітній школі залишається урок, лише обов'язковими заняттями неможливо розв'язати всі ці завдання. Для їх вирішення необхідно організувати з учнями позакласну роботу з біології, яка є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу.

Позакласні заняття спрямовані на виховання пізнавальних інтересів школярів і задоволення їхніх індивідуальних пізнавальних потреб у тій або тій галузі знань. Знання, отримані учнями у процесі позакласної роботи, можуть бути опорними для актуалізації наявного в учнів життєвого досвіду, служити для збагачення і систематизації навчального матеріалу, який вивчався на уроках, стимулювати до здобування більш глибоких знань тощо. Під час позакласної роботи методи навчального пізнання більшою мірою наближаються до наукових методів, властивих біологічним наукам. Пізнання цих методів і оволодіння ними є одним із завдань позакласного навчання. Крім того, позакласні заняття володіють потенціалом реалізації різних напрямків виховання: екологічного, естетичного, трудового, патріотичного, морального та ін.

Отже, майбутній учитель біології повинен уміти методично правильно проводити не тільки урок, але й позакласну роботу.

Питання підготовки студентів до проведення позакласної роботи з біології у школі розглядали чимало науковців. Наприклад, М. Панкіна пропонує під час читання курсів біологічних дисциплін використовувати запитання і завдання, рекомендовані для позакласної роботи в школі [6]. Л. Смирнова звертає увагу на формування практичних умінь і навичок студентів самостійно проводити біологічні досліди і спостереження, які можна застосувати під час позакласної роботи в школі. В. Луканкіна описує значення польової практики у підготовці майбутніх учителів біології до проведення дослідницької роботи на навчально-дослідній ділянці. В. Гревцова вказує на необхідність вивчення передового педагогічного досвіду вчителів з позакласної роботи [4] тощо.

Як бачимо, коло питань, пов'язаних із удосконаленням підготовки студентів до проведення позакласної роботи в школі, доволі велике. **Мета статті** — визначити шляхи вдосконалення методичної підготовки студентів до проведення позакласної роботи в школі.